

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ВИКЛАДАННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФІЗИЧНИХ РЕАБІЛОЛОГІВ

Бугеря Т. М.

Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. Реалізація міжпредметних зв'язків у процесі викладання професійно орієнтованих дисциплін створює умови для ефективної професійної підготовки майбутніх фізичних реабілологів. Навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах, що готують фізичних реабілологів, повинен бути особистісно орієнтованим, комплексним, багатofункціональним, що випереджає, розвиває. Цьому повинні повною мірою відповідати системно уточнені й комплексно розроблені міжпредметні зв'язки, оптимізуючи професійну підготовку майбутніх реабілологів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, ефективна професійна підготовка, фахівці з фізичної реабілітації.

Анотация. Бугеря Т.Н. Реализация межпредметных связей в преподавании профессионально ориентированных дисциплин при подготовке будущих физических реабилитологов. Реализация межпредметных связей в процессе преподавания профессионально ориентированных дисциплин создает условия для эффективной профессиональной подготовки физических реабилитологов. Учебно-воспитательный процесс в высших учебных заведениях, которые готовят физических реабилитологов, должен быть личностно ориентированным, комплексным, многофункциональным. Этому должны в полной мере отвечать системно уточненные и комплексно разработанные межпредметные связи, оптимизирующие профессиональную подготовку будущих реабилитологов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: межпредметные связи, эффективная профессиональная подготовка, специалисты по физической реабилитации.

Annotation. Bugerya T.N. Realization between subject communications in teaching professionally focused disciplines by preparation of the future physical experts in physical rehabilitation. Realization of the intersubject connections during the teaching process of the professional oriented disciplines creates the terms for the effective professional training of the physical rehabilitologists. Teaching and educational process in higher educational institutions which prepare physical experts in physical rehabilitation, should be personal focused, complex, multipurpose. To this should answer to the full is system the specified and in a complex developed intersubject communications optimizing vocational training of future experts in physical rehabilitation in higher educational institutions.

Key words: intersubject communications, effective professional training, experts in physical rehabilitation.

Вступ

В Україні підготовку фахівців з фізичної реабілітації почали здійснювати з кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття, коли в Києві на базі нинішнього Національного університету фізичного виховання й спорту України, а потім у Львівському інституті фізичної культури та Харківській академії фізичної культури почали активно й цілеспрямовано розробляти концепцію реабілітації здоров'я, упровадивши підготовку фізичних реабілологів.

До процесу поступового розширення освітнього простору професійної підготовки фізичних реабілологів стали долучатися вузи інших міст, освітні установи різних профілів (крім фізкультурних вищих навчальних закладів сьогодні фахівців з реабілітації готують “класичні” університети, а також педагогічні, соціальні й навіть політехнічні вузи).

З огляду на невеликий період існування спеціальності реабілолога в Україні порівняно з класичними медичними, педагогічними, соціальними та фізкультурними спеціальностями в ній усе ще недостатньо розроблена методологічна, методико-теоретична й власне наукова база освіти. Фізична реабілітація змушена “по ходу” (термін В. Кукси) селекціонувати й використовувати різні факти, гіпотези, ідеї, теорії, які дозволили б установити між ними природні логічні зв'язки, привести відібрані матеріали в первинні природні структурні моделі для розробки повної кваліфікаційної системи, окресливши необхідний спектр предметів і концепцій, що сприяють створенню теорії та методики фізичної реабілітаційної освіти.

Для України, як і для інших держав колишнього Радянського Союзу, підготовка фахівців-реабілологів залишається багато в чому інноваційною, незважаючи на відкриття кафедр фізичної реабілітації більш ніж у тридцяти вузах нашої держави й принципово важливі наукові дослідження, виконані останнім часом (Ю. Бородін, Г. Верич, С. Волошанська, А. Вовканич, Т. Круцевич, В. Кукса, Ю. Лянной, О. Міхеєнко, В. Мухін, Л. Приступа, О. Томенко й інші дослідники). Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених фізичній реабілітаційній освіті в Україні, проблема підвищення рівня і якості освіти та модифікації системи підготовки майбутніх фізичних реабілологів залишається дуже актуальною.

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується посиленням і поглибленням уваги до проблем формування людської особистості, здатної повноцінно сприйняти, зрозуміти й препомножити матеріальні та духовні цінності. Як підкреслено в Національній доктрині розвитку освіти в Україні в ХХ столітті, головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного вчитися протягом всього життя, створювати й розвивати цінності цивілізованого суспільства.

Серед актуальних проблем розвитку людської особистості особливо відчутно гострими є питання,

які пов'язані з повноцінною професійною підготовкою фізичних реабілітологів, покликаних здійснювати реабілітаційні підходи з метою усунення припинення або хоча б зменшення патологічних проявів і наслідків травматичних ушкоджень, а також найбільш повного відновлення структурно-функціональних порушень і досягнення нормального рівня здоров'я, фізичної самостійності й активності постраждалих дорослих і дітей.

З огляду на винятково важливе значення успішного та своєчасного вирішення позначених проблем, широкі кола громадськості – дослідники, педагоги, психологи, соціальні працівники й представники інших служб намагаються представити свої міркування відносно якісної підготовки фахівців у галузі реабілітації, для чого визначають істотні ознаки та якості реабілітаційної справи як професії, позначають свої підходи й умови, що впливають на ефективність професійного розвитку фізичних реабілітологів. Поряд з позитивними напрацюваннями й знахідками вчених проблема формування ефективної і якісної професійної підготовки фізичних реабілітологів усе ще залишається недослідженою. Це обумовлює необхідність її подальшого теоретичного осмислення й прийняття таких педагогічних рішень, які б належною мірою сприяли формуванню ефективної підготовки висококваліфікованих і креативних професіоналів з фізичної реабілітації, що володіють дієвими системами, прийомами та методами відновлення здоров'я й здатними сприймати прогресивні інноваційні технології реабілітації хворих і потерпілих.

Як відомо, під реабілітацією прийнято розуміти складний процес відновлення порушеного здоров'я, структурно-функціональних можливостей (анатома-фізіологічного статусу) організму, психоемоційного тону, працездатності людини, ушкоджених або розладнаних внаслідок захворювань, травм і (або) інших шкідливих фізичних, хімічних, біологічних, соціальних і виробничих факторів.

Уже в цьому визначенні видно різнобічний підхід до конструктивного розв'язання проблеми відновлення зміненого здоров'я й працездатності: професіоналові-реабітологу потрібне знання фундаментальних закономірностей біології, фізики, хімії, психології, педагогіки, соціальних наук і професійно орієнтованих дисциплін для вмілої діагностики та моніторингу здатностей людської особистості до самовідновлення й підтримки оптимального рівня здоров'я й працездатності при їхній втраті. Необхідні також (крім фізичної) психологічна, професійна, соціально-економічна реабілітація, найчастіше пов'язані з реінтеграцією й ресоціалізацією постраждалої людини. Все згадане вище ставить проблему реабілітації й підготовки фахівців у галузі фізичної реабілітації в розряд досить складних, розгалужених та інтегративних проблем сучасної науки. Добре відомо, що загальні принципи організації процесів життєдіяльності людини носять універсальний і комплексний характер, це стосується й людини, здоров'я якої потребує відновлення (реабілітант). Вузкопрофесійний і однобічний підхід до людини (лише з позиції медика, психолога або педагога) повинен змінитися інтегративним, комплексним підходом, що повною мірою був би властивий професійному реабітологу. Домогтися цього можливо лише за умови твердої опори на попередній досвід і одночасне використання недостатньо вжитих резервів педагогічного впливу на особистість майбутнього спеціаліста з фізичної реабілітації, формування його майстерності й креативності, бажання поповнювати професійні знання протягом всього життя. В. Мартиненко зазначає: "Темпи росту соціуму, інтереси людей, потреби, що постійно змінюються, створюють передумови для фахівців сфери фізичної культури опанувати все новими знаннями, новітніми спортивними й оздоровчими технологіями. Сучасний ринок праці диктує необхідність постійного підвищення кваліфікації, оновлення професійних знань"[5]. На ефективність процесу професійної підготовки реабітолога впливають різноманітні соціальні, економічні, культурологічні психологічні й організаційно-управлінські фактори, головним з яких є навчально-виховна діяльність вищих навчальних закладів, що формують свого роду "домінанту покликання" до реабілітаційної праці у своїх випускників. Педагогічна майстерність професорсько-викладацького складу вузу, особистісно орієнтоване навчання, сучасне технічне та методичне забезпечення аудиторних занять і практик у реабілітаційних центрах, прилучення майбутніх фахівців до творчої, пошукової, науково-дослідної роботи, впровадження новітніх та інноваційних освітніх та інформаційних технологій – це ті важелі й орієнтири, які сьогодні перебувають у центрі уваги педагогіки як наукової та прикладної галузі, послідовно й поступально нею впроваджуються в практичну діяльність.

Сучасний процес діючої професійної підготовки фахівця-реабітолога може продемонструвати можливість свого збагачення та розвитку за умов, якщо його зміст має системний і синергетичний характер, охоплює найбільш важливі досягнення науки, культури мистецтва, звертає увагу майбутніх фізичних реабітологів на комплексне вирішення актуальних завдань професійного самоствердження та розвитку особистості фахівця в галузі відновлення (реабілітації).

Отже, актуальних й невідкладних дій вимагає розв'язання питань інтеграції знань у процесі професійної підготовки фізичного реабітолога, а також забезпечення необхідних педагогічних умов для посилення зв'язків між складними інгредієнтами та компонентами навчально-виховної роботи, належного використання міжпредметних зв'язків під час формування й зміцнення найважливіших професійних і гуманних якостей у студентів навчальних закладів педагогічного (і не тільки) профілю. Таким чином, теоретичне осмислення місця й ролі міжпредметних зв'язків у процесі викладання професійно орієнтованих дисциплін стає надзвичайно важливим і актуальним. Сама постановка й розгляд цього питання обумовлені тим, що міжпредметні зв'язки відносять до категорії досить складних багатоаспектних педагогічних явищ, що характеризуються певним змістом, спрямованістю, способами функціонування можливостями впливу на свідомість і поведінку тих, що навчаються [3].

Можна цілком погодитися з думкою С. Гончаренка який підкреслює, що міжпредметні зв'язки являють собою “взаємне узгодження навчальних програм, обумовлених системою наук і дидактичною метою”. На думку цього відомого дослідника в галузі теорії навчання “міжпредметні зв'язки відображають комплексний підхід до виховання та навчання, що дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами” [2]. Відомо, що зміст міжпредметних зв'язків детермінується різними факторами об'єктивного й суб'єктивного характеру, а також залежить від традиційних та інноваційних підходів, при цьому може мати раціонально-системний або випадково-епізодичний вигляд, обумовлений зовнішніми й внутрішніми причинами й механізмами. Поліфункціональність і складність такого багатоаспектного явища як міжпредметні зв'язки в навчально-виховному процесі змусила багатьох дослідників, що працюють у різних галузях сучасної науки, зробити предметом свого вивчення, осмислення, аналізу, оцінки й свого роду інструментом підвищення рівня компетентності тих, кого навчають. Міжпредметні зв'язки як одна з основних умов ефективної професійної підготовки майбутніх учителів середньої школи були в центрі уваги Д. Воздинського Л. Демінської та інших учених. Особливості структури міжпредметних зв'язків у середній професійно-технічній освіті цікавили Г. Гуророва Р. Дружененко займалася осмисленням ролі й місця міжпредметних зв'язків при оволодінні учнями культурою мови й українською літературою на основі етнопедagogічного підходу, І. Зотеева досліджувала та продовжує свої дослідження в сфері інтеграції навчальних дисциплін і шляхів реалізації міжпредметних зв'язків при вивченні іноземних мов у середній загальноосвітній школі. Обґрунтуванню системи міжпредметних зв'язків і технології їхнього використання в педагогічних вищих навчальних закладах присвячує свої дослідження А. Ерьомкін. Науково-методичні розробки різнопланового характеру відносно теорії та методики застосування міжпредметних зв'язків проводили Ю. Жидецький, О. Джулик, І. Козловська, Л. Ковальчук Я. Совко та інші дослідники. Дослідження, що стосуються сутності й видів міжпредметних зв'язків, виявлення їхньої ролі в пізнавальній діяльності тих, хто навчається, здійснювали М. Лошкарєв, В. Максимова, В. Моторіна, О. Музальов, В. Паламарчук, Н. Петренко, Н. Розенберг, С. Тадіян, Н. Талалуєва та інші [6, 7, 8, 9, 10].

Підкреслюючи актуальність питання про використання міжпредметних зв'язків Т. Архіпова зазначає, що “для нашого часу характерна інтеграція наук, прагнення одержати як можна більш точне уявлення про загальну картину світу. Але вирішити таку проблему неможливо в рамках одного навчального предмета. Тому в теорії й практиці навчання спостерігається тенденція до інтеграції навчальних дисциплін (інтегровані курси, інтегровані уроки), що дозволяє учням досягати міжпредметних узагальнень і наближатися до побудови моделі загальної картини світу. Урахування міжпредметних зв'язків при навчанні сприяє систематизації й поглибленню знань учнів, формуванню в них навичок і вмінь самостійної пізнавальної діяльності, переносу знань, отриманих на більш низьких ступенях навчання, на більш високі ступені”[1].

Як зазначає В. Моторіна “ міжпредметні зв'язки – це складовий компонент навчання, який потребує додержання принципів науковості, систематичності, свідомості. Він активізує мислення, спонукає до аналізу, синтезу і узагальненню знань, які відносяться до різних наук. Міжпредметні зв'язки дозволяють поєднати елементи професіоналізму, які формуються різними дисциплінами”[6]. Тому дуже важливо для майбутніх фізичних реабілітологів, щоб викладачі професійно орієнтованих дисциплін використовували в навчанні міжпредметні зв'язки.

Дослідження виконане за планом НДР Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка

Формулювання цілей роботи

Метою дослідження є аналіз сучасного стану проблеми; необхідність комплексного інтегративного підходу до її вирішення; розкриття функціонального значення та ролі міжпредметних зв'язків у викладанні професійно орієнтованих дисциплін у фаховій підготовці майбутніх фізичних реабілітологів.

Дослідження були проведені на базі Інституту фізичного виховання і спорту Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка та Донецького державного інституту здоров'я, фізичного виховання і спорту при Національному університеті фізичного виховання і спорту України.

Методи дослідження включали аналіз науково-методичної літератури, педагогічне спостереження, анонімне анкетування, бесіди зі студентами й викладачами, інтерв'ювання. Для дослідження були розроблені питання відносно проблеми міжпредметних зв'язків у викладанні професійно орієнтованих дисциплін у фаховій підготовці фізичного реабілітолога та визначення ставлення викладачів до цієї проблеми.

Результати досліджень.

Аналіз великої кількості науково-педагогічних джерел відносно проблеми застосування теорії та практики міжпредметних зв'язків у навчально-виховному процесі середньої й вищої школи дозволяє говорити про те, що фундаментальні дослідження, які давали б вичерпну інформацію щодо однозначних висновків у плані змісту міжпредметних зв'язків у процесі професійної підготовки фізичних реабілітологів нам виявити не вдалося, оскільки дослідження в зазначеному напрямку не здійснювалися. Це обумовлює необхідність більш детального й усебічного вивчення даного питання на сучасному теоретико-

методологічному рівні. В умовах кардинальних соціально-економічних змін в Україні, що відбуваються останніми роками, однією із принципових цілей державної освітньої політики є пошук ефективних і оптимальних підходів до вищої освіти. Ці підходи повинні забезпечити підйом освіти на якісно новий рівень і забезпечити адекватне її функціонування в інтересах досягнення стійкого економічного розвитку нашої держави. Сучасний рівень розвитку вищої освіти, вимоги Болонського процесу передбачають виправлення та корекцію тих деформацій, які склалися за багато років у визначення місця й ролі людської особистості в системі її суспільних відносин. Подібне коректування можливе лише за умови здійснення єдиного, ретельно продуманого стратегічного комплексу державних заходів. Фахівець Ради з вивчення продуктивних сил НАН України О.А. Комарова [4] пропонує вжити такі заходи:

- розвиток системи акредитації вищих навчальних закладів, заснованої на суспільному встановленні рівня освіти їхніх випускників;
- створення правових і організаційних умов для міжнародної інтеграції та забезпечення на цій основі еквівалентності документів про вищу освіту;
- розробка механізму працевлаштування випускників вузів, що передбачає стимулювання підприємств до встановлення трудових контрактів з випускниками вузів;
- посилення взаємозв'язків навчальної та наукової праці як невід'ємної умови підвищення рівня підготовки фахівців і інтеграції науки, освіти й виробництва (у зв'язку із цим студенти в процесі навчання повинні брати активну участь у науково-дослідній роботі, а викладачі – органічно поєднувати викладацьку й дослідницьку діяльність).

Останній пункт нас особливо зацікавив, тому, що посилення взаємозв'язків навчальної й наукової роботи дозволить підвищити рівень підготовки фахівців в будь-якій сфері. Оскільки знання, одержувані фундаментальною й прикладною наукою, досить швидко застарівають, а це суперечить професійному розвитку майбутніх фахівців, будь-якому спеціалісту (у тому числі, фізичному реабілітологу) варто постійно поповнювати багаж своїх знань новою інформацією, володіти сучасними алгоритмами й способами вирішення професійних завдань, що постійно ускладнюються. Саме це дозволяє здійснювати професійну діяльність із високою продуктивністю.

Сучасний викладач вищої школи повинен уміти творчо впроваджувати міжпредметні зв'язки на лекціях, практичних та лабораторних заняттях. Для цього необхідно мати відповідну теоретичну підготовку та володіти практичними вміннями щодо пошуку нових шляхів використання міжпредметних зв'язків у навчанні професійно орієнтованих дисциплін. Як зазначає О. Музальов, "рівень педагогічної майстерності в реалізації міжпредметних зв'язків визначається наявністю у викладача знань про особливості викладання суміжної дисципліни, про об'єкт та предмет, про їх місце і вагу в міжпредметній взаємодії, а також про якісний рівень сформованості ціннісно-оцінюючих ставлень учнів до отриманих у процесі навчання знань і вмінь" [7].

Згідно відповідям удалося з'ясувати, що зумовлює недостатнє використання міжпредметних зв'язків:

- невміння виявити можливості встановити їх;
- методична невідповідність;
- відсутність єдиних вимог до здійснення міжпредметних зв'язків і рекомендацій у навчальних програмах вузу.

Використання міжпредметних зв'язків у навчанні професійно орієнтованих дисциплін є одним із важливих методичних завдань викладача вищої школи, що потребує

- знань змісту програм та підручників з інших предметів;
- співпраці з іншими викладачами (наприклад, викладача анатомії з викладачами масажу, спортивної медицини, фізичної реабілітації при захворюванні внутрішніх органів та інших професійно орієнтованих дисциплін);
- взаємовідвідування занять та обговорення відкритих лекцій;
- спільного планування лекцій викладачами професійно орієнтованих дисциплін;
- спільного проведення міжпредметних занять (лекцій, семінарів, конференцій);
- проведення викладачами професійно орієнтованих дисциплін взаємних консультацій
- взаємодопомоги в підготовці семінарів на міжпредметній основі;
- взаємодопомоги в підготовці конференцій із міжпредметною тематикою;
- взаємодопомоги в написанні спільних навчальних посібників;
- взаємодопомоги в розробці навчально-методичного матеріалу.

Реалізація міжпредметних зв'язків у навчанні професійно орієнтованих дисциплін залежить від багатьох чинників:

- володіння викладачами професійно орієнтованих дисциплін методичними основами взаємозв'язків;
- психологічної готовності до виявлення та використання міжпредметних зв'язків;
- компетентності у знанні методик, засобів та прийомів суміжних за змістом предметів;
- рівня пізнавальних можливостей майбутніх фізичних реабілітологів на певному етапі засвоєння знань;
- організаційних аспектів – визначення напрямків взаємозв'язків між предметами, відображення міжпредметних зв'язків у навчальних планах, програмах, навчальній літературі.

Отже, пропонуємо такий *алгоритм реалізації міжпредметних зв'язків у навчанні професійно орієнтованих дисциплін*:

- аналіз наукового змісту дисциплін;
- виявлення типів зв'язків між розглянутими предметами;
- розкриття структури кожного з курсів дисциплін.

Велике значення має цілеспрямована робота щодо здійснення міжпредметних зв'язків при викладанні професійно орієнтованих дисциплін. Для цього викладачеві потрібно з'ясувати, як майбутні фізичні реабілітологи уявляють і розуміють сутність взаємозв'язків між професійно орієнтованими дисциплінами. З цією метою треба проводити анкетування майбутніх фізичних реабілітологів. Головна мета цієї роботи – навчити майбутніх фахівців з фізичної реабілітації самостійно розпізнавати міжпредметні зв'язки в навчальних матеріалах, розв'язувати міжпредметні завдання, навчити студентів використовувати раніше вивчений матеріал з різних професійно орієнтованих дисциплін під час вивчення нового матеріалу тощо. Здійснення міжпредметних зв'язків у навчанні професійно орієнтованих дисциплін при підготовці майбутніх фізичних реабілітологів сприяє розширенню пізнавальної діяльності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації.

Висновки

Таким чином, міжпредметні зв'язки в процесі навчання грають надзвичайно цінну глобально-узагальнюючу роль. Навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах, що готують фізичних реабілітологів, повинен бути особистісно орієнтованим, комплексним, багатофункціональним, що випереджає, розвиває. Цьому повинні повною мірою відповідати системно уточнені й комплексно розроблені міжпредметні зв'язки, оптимізуючи професійну підготовку майбутніх реабілітологів у вищих навчальних закладах. Здійснення міжпредметних зв'язків у викладанні професійно орієнтованих дисциплін **забезпечить інтегративний підхід до навчання та сприятиме підвищенню ефективності навчання майбутніх фізичних реабілітологів.**

Цю проблему будемо намагатися досліджувати стосовно фізичних реабілітологів у наших подальших роботах.

Література

1. Архипова Т. Межпредметные связи: в чем их актуальность // Учитель. – 2001. – № 4. – С. 34– 36.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К., 1997.
3. Демінська Л. Міжпредметні зв'язки у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.. Дис... канд...пед. наук – Донецьк, 2004.
4. Комарова О. Стратегічні напрями реформування вищої освіти в Україні // Матер. II Міжнар. Наук.-практ. конф. “Дінаміка наукових досліджень - 2003”. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 92– 93.
5. Мартиненко В. Проблеми неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання і спорту // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С. С. – Х., 2006. – №3. – С. 55 – 58.
6. Моторіна В. Міжпредметні зв'язки як головна умова професійної підготовки вчителя математики // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2002. – Вип.27. – С. 158 – 162.
7. Музальов О. Міжпредметні зв'язки як засіб підвищення педагогічної майстерності // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – № 6. – С. 7– 16.
8. Плоткін Я., Колесник С. З досвіду здійснення міжпредметних зв'язків курсів фізико-математичного циклу // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2001. – Вип. 21. – С. 66 – 67.
9. Плоткін Я. Міжпредметні зв'язки в курсі дисциплін фізико-математичного циклу // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2002. – Вип.27. – С. 171 – 172.
10. Розенберг Н. Межпредметные связи в средних профтехучилищах их значение и приемы классификации // Межпредметные связи в учебно-воспитательной работе профтехучилища – К.: Вища школа, 1976. – С. 25 – 42.

Надійшла до редакції 27.04.2007р.